

Для гармонійної взаємодії та успішної життєдіяльності у швидко прогресуючому суспільстві людині необхідні якісно нові знання, вміння, навички і навіть риси характеру. Це, в свою чергу, вимагає докорінного реформування змісту освіти, навчання та виховання дітей в різних суспільних інститутах. В контексті цього європейські країни передбачають трансформацію знань, умінь і навичок, набутих дітьми та молоддю в процесі навчання та виховання, у *компетентність*. Актуальність розгляду компетентності як цілі освітньо-виховного процесу та розробки відповідних програм по її формуванню підкреслюється сучасним соціальним фоном: наша країна одночасно крокує шляхом від диктатури до демократії, від соціалізму до капіталізму, від організованого суспільства до суспільства ризику [9]. Така ситуація супроводжується кризою населення, пов'язаною з адаптацією до нових соціальних інститутів та процесів. Тому роль і значення компетентності корелює не лише з життєдіяльністю конкретної людини (її вірою в себе та ефективністю функціонування), але і з вимогами проблемної соціальної ситуації, яку необхідно розв'язати. Отже, в європейських країнах набуває актуальності переорієнтація навчально-виховних програм і педагогічних технологій у відповідності до компетентнісного підходу [5, 13].

Поняття “компетентність” традиційно використовується психологами; до категорійного апарату педагогіки ввійшов нещодавно. Серед вітчизняних науковців триває дискусія: наскільки вживання цього поняття у педагогічній теорії та практиці виправдано та необхідно; чи це просто “модне” закордонне слово, що переобтяжує і без того громіздку термінологію педагогіки; чи містить термін якісно новий зміст [6]. Завдання нашої статті – проаналізувати місце, роль і значення категорії “компетентність” в сучасній педагогічній науці України, оскільки однозначність використання понять та категорій є важливою умовою розвитку і використання наукових знань [2, 85].

У праці „Стратегія реформування освіти” [5] розглядаються підходи закордонних організацій щодо трактування поняття „компетентність”. Ми виділили в цих тлумаченнях ключові значення і для зручності аналізу помістили їх до таблиці 1.

Табл.1. Аналіз ключових значень поняття „компетентність”

Організація	Визначення компетентності	Ключові слова	відмінне	подібне

Рада Європи	Комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок, які надають особистості спроможність сприймати і відповідати на індивідуальні та соціальні потреби	Цінності, знання, навички, ставлення, потреби	Потребо-мотиваційний контекст	До структури включені знання, вміння, навички, відношення
Міжнародний департамент стандартів (IBSTPI)	Спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, яка ґрунтується на наборі знань, навичок і відношень	Діяльність, кваліфікація, знання, навички, відношення	Професійний контекст	
Організація економічного співробітництва та розвитку (OESE)	Здатність успішно задовольняти соціальні та індивідуальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання, побудована на комбінації пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань, вмінь	Потреби, діяльність, завдання, навички, цінності, емоції, поведінка, знання, уміння	Діяльнісний контекст	

Аналіз спільного та відмінного в цих визначеннях дає підставу зробити такі висновки:

1. Від загальної суми знань, умінь та навичок компетентність відрізняється наявністю в своїй структурі переконань, емоційних ставлень, ставлень до середовища, ситуації і себе.
2. На відміну від світогляду чи освіченості компетентності як надбання людини обов'язково притаманні:
  - а) активність, діяльнісність, динамічність (компетентність не є і не може бути статичною величиною, вона формується і проявляється лише в діяльності);
  - б) ефективність, результативність, успішність (компетентність оцінюється і розглядається з позицій кінцевого результату). Формується компетентність на основі оволодіння індивідуальним соціальним досвідом.
3. Обов'язкову внутрішню структуру компетентності складають: знання, уміння, пізнавальні та практичні навички, відношення (або ставлення), емоції, цінності, мотиви, потреби, цілі, поведінка (див. Рис.1).

Рис.1 Формула компетентної особистості

Для кращого розуміння структури компетентності розглянемо кожен її складову окремо. З метою продемонструвати тісний діалектичний зв'язок між складовими компетентності ті категорії, які тісно переплітаються відмічено курсивом.

Знання – результат процесу пізнання світу, система понять про об'єктивну реальність, характеризується усвідомленням істинності результатів пізнання.

Уміння – засвоєний людиною спосіб виконання діяльності, що забезпечується сукупністю набутих *знань* і *навичок*.

Навички – дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматизованими. Формується на основі застосування *знань* про відповідний спосіб дії, є компонентом *уміння*.

Оволодіння знаннями, уміннями та навичками реалізує освітню функцію навчання та виховання.

Відношення (ставлення) – зв'язки людини з іншими об'єктами, явищами, властивостями. Усвідомлення своїх ставлень до оточуючого породжує відповідні *почуття* та *емоції*. Які, в свою чергу, стимулюють *діяльність* і впливають на розвиток *спрямованості* особистості.

Емоції – реакції людини на дію зовнішніх та внутрішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють всі види чутливості й переживань.

Почуття – усталене ставлення людини до явищ дійсності, яке відображає значення цих явищ для людини у зв'язку з її *потребами* та *мотивами*, певні *емоційні* переживання по відношенню до понять.

Сукупність емоцій і почуттів становить емоційну сферу людини.

Цінності – виражають відношення людини до світу, є більш складним (ніж потреби й інтереси) джерелом мотивації діяльності людини в різноманітних сферах її життя, цінності підвищують потреби та інтереси, є передумовою вільного волевиявлення.

Ціннісні орієнтації складаються з: переконань особистості, норм і принципів поведінки, ідеалів та ін.

Мотивація – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Як мотиви можуть виступати: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають потреби людини.

Потреби – психічне явище відображення об'єктивної необхідності організму в чомусь. Виступають джерелом активності людини. Діяльність породжується „модифікованими” потребами – *мотивами*. Мотив є опредмеченою потребою. До бажаного результату веде тільки такий педагогічний вплив, який враховує потреби дитини і спрямований на виховання цих потреб через різноманітні *мотиви діяльності* дитини.

Цілі (мотиви) – уявлення про майбутній результат, складова мотиваційної сфери особистості; передбачення у свідомості результату, на здобуття якого спрямовано діяльність людини; образ ідеального, потрібного, бажаного результату дій, є формою випереджаючого результату дійсності.

Процес становлення особистості на основі розвитку її сприймання, вольової, емоційної, мотиваційної сфер реалізує розвиваючу функцію навчання і виховання.

Поведінка – система реакцій, дій і вчинків людини у взаємодії з навколишнім середовищем.

Діяльність – прояв соціальної активності; цілеспрямоване відображення оточуючого світу; спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни. Основні компоненти діяльності: суб'єкт з його потребами, мета, засіб реалізації мети (система дій).

Напевне, конкретна просоціальна, успішна діяльність індивіда може розглядатися як позитивний результат всієї сукупності повчально-виховних впливів та соціалізаційних чинників.

Соціологічний словник подає визначення компетентності як психосоціальної якості, яка означає силу та впевненість, джерелом яких виступає відчуття власної успішності та корисності. Компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням [4]. В такому значенні компетентність виступає як результат оволодіння людиною певним соціальним досвідом. Соціальний досвід – сукупність набутих соціальними суб'єктами (індивідами, групами, народами, націями) знань, умінь, навичок, звичаїв, норм, традицій тощо, які є підґрунтям їх практичного життя у суспільстві [3]. Тоді компетентність – володіння адекватним соціальним досвідом і вміння його використовувати в конкретній ситуації, що повністю „вкладається” у нашу попередню схему міркувань.

На відміну від визначення європейських учених, вітчизняні науковці (М.О. Аузіна, А.М. Возна, Г.Г. Голуб, О.В. Михайлов, І.П. Ящук) обов'язково включають у компетентність соціальну зрілість та соціальну активність особистості (тобто зовнішній, поведінковий компонент).

Окремо слід зазначити й існування в літературі такого терміну як „компетенція” (на перший погляд подібного до компетентності). А.Н. Дахін у статті „Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника?” [8] відрізняє терміни „компетенція” і „компетентність” за рівнем об'єктивності. А саме: компетенція являє собою ідеальну об'єктивну модель особистості як суб'єкта виховання, навчання, просвіти; в той час як компетентність – демонструє реальний рівень досягнень особистості, її привласнений досвід, який постійно змінюється з розвитком особистості. Це підтверджує нашу думку про обов'язкове емоційне забарвлення поняття „компетентність”, яке являє собою глибоко суб'єктивні продуктивні та ефективні знання, уміння, навички.

Також слід зупинитися на обґрунтуванні вживання поняття компетентність у множині. Це викликано різноманіттям сфер життєдіяльності людини. Будучи успішною (а значить, і компетентною) в одних видах діяльності або сферах життя, людина може бути частково або повністю не реалізованою в інших. Наприклад, говорять про професійну компетентність, соціальну компетентність, наукову компетентність тощо, всі вони складають сукупність компетентностей. Тому від розуміння компетентності в загальному значенні можна перейти до ключових компетентностей як таких, що дають особистості можливість ефективно діяти в певних соціальних сферах і роблять внесок у розвиток якості суспільства та власного успіху, який може бути застосований у багатьох життєвих сферах [5, 22]). У відповідності до роду занять та наукових інтересів дослідниками розробляються такі категорії як „соціальна компетентність” (переважно психологами) і „професійна компетентність” (переважно педагогами). Цікавим при цьому є співвідношення цих категорій. Так, існують думки, що соціальна компетентність входить у структуру професійної і навпаки – професійна компетентність містить соціальну.

Соціальна компетентність носить переважно комунікативний характер і являє собою здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Це передбачає вміння людини орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні риси і емоційні стани інших людей, обирати адекватні способи спілкування з ними; володіти когнітивними, емоційними та моторними способами поведінки, які в певних соціальних умовах ведуть до довготривалого благоприємного співвіднесення позитивних і негативних наслідків [9].

Професійна компетентність здебільшого носить практичне, вузько спеціалізоване забарвлення і характеризується індивідуальною здатністю людини виконувати виробничі задачі та досягати успіху в певній галузі; її складовими є спеціальні знання та вміння, індивідуальні нахили, відношення до праці.

Окремо у літературі існують підходи щодо класифікації компетентності на соціальну (суспільну) та індивідуальну (іноді її ще називають его-компетентність). Подамо найширші узагальнені визначення цих понять.

У Лісабоні (2001 р.) представники країн Євросоюзу працювали над визначенням нових базових компетентностей для навчання впродовж життя, результатами є формулювання восьми основних галузей ключових компетентностей. У навчанні це: фундаментальні навички рахування та письма; базові компетентності в галузях математики, природничих наук та технологій; іноземні мови; вміння навчатись; ІКТ-навички та використання технологій; підприємницькі навички; соціальні навички; загальна культура. О. Овчарук [5, 26] розподіляє їх за трьома основними блоками: соціальні, мотиваційні, функціональні. У відповідності до цього зміст кожного блоку пов'язаний із: а) оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості; б) внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості; в) сферою знань, вмінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом.

Наразі в педагогіці розглядається в основному поняття професійних компетентностей як результату професійної підготовки та освітніх компетентностей як якісно новий підхід до змісту освіти, який характеризується тісним зв'язком з життям, майбутньою професійною діяльністю дитини і орієнтується на надання дитині здатності виконувати складні просоціальні види діяльності. У книзі „Образовательный процесс в начальной, основной и средней школе. Рекомендации по организации опытно-экспериментальной работы„ [8] основною компетентністю, яка формується в базовій школі, називається здатність до створення власного продукту, виконаного та презентованого з орієнтацією на сприйняття іншою людиною. Б.С. Гершунський [7] пропонує такий ланцюжок результативності освіти:

грамотність → освіченість → компетентність → культура → менталітет.

В загальноосвітніх школах російського міста Самара протягом 2-х років (у 10 і 11 класах) дітям викладається навчальна дисципліна „Соціальні компетенції”. Вчителі зазначають результати вивчення дітьми дисципліни: загальний розвиток учнів; формування досвіду індивідуальних досягнень; підвищення рівня знань про структуру взаємовідносин між людьми, про соціум; зростання інтересу до аналізу основних соціальних проблем; високий рівень соціальної активності [, 4-5].

Тобто намагання реформувати сучасну освіту в контексті компетентнісного підходу є логічним продовженням бажання підняти її на якісно новий рівень результативності. Незаперечним фактом є необхідність навчати дітей критично мислити, приймати правильні рішення, вирішувати конфлікти, орієнтуватися в соціумі. Значення компетентності в історичному контексті підкреслюють слова С. Русової: „Чим глибша прірва між різними планами знань, потрібними для життя, й тими, що подає школа, тим менший вплив школи на майбутнє життя учнів” [1]. Компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність дитини до подальшого життя, розвитку і активної участі в житті суспільства.

Перелік використаної літератури:

1. Завуч. – (Шкільний світ). – 2004. - №8 (березень). – С.1
2. Коршунова Н.Л. Зачем нужна однозначность научных понятий? //Методология педагогики. Сборник статей. Выпуск 4. /Ред. сост. В.В. Краевский. – М.: «Педагогика», - 1997, - ст. 85-92.
3. Мой мир – твой мир: Метод. пособие для преподавателей курса „Социальные компетенции» / Сост.: С.И. Гудзовский, Н.С. Искрин, В.В. Комаров, А.В. Ливенцев. – Самара: Изд-во «Профи», 2001. – 44 с.
4. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
5. Соціологія: словник термінів і понять / за заг. ред. М.А. Козловця. – Житомир: Видавництво „Волинь”, 2003. – 236 с.
6. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: „К.І.С.”, 2003. – 269 с.
7. www.auditorium.ru
8. www.openweb.ru/romek/etika.htm
9. www.vio.fio.ru/vio_17/cd_site/Articles/art_1_6.htm
10. www.voppsy.ru/journals_all/issues/1995/955/955061.htm

Павлик Н.П. Компетентність як категорія теорії виховання. У статті розглянуто актуальність вживання поняття „компетентність” у сучасній педагогічній науці; проаналізовано підходи європейських країн до трактування цього поняття, наведено його орієнтовну структуру.

Павлик Н.П. Компетентность как категория теории воспитания. В статье рассматривается актуальность употребления понятия «компетентность» в современной

педагогической науке; проанализированы подходы европейских стран к трактовке данного понятия, показано его приблизительную структуру.

***Pavlyk N.P. Competence as a category of the theory of upbringing.** The article deals with the urgency of the usage of the conception “competence” in the modern pedagogical science; the approaches according to the treatment of this conception of the European countries are analyzed and its approximate structure is demonstrated.*

Довідка про автора:

Павлик Надія Павлівна, аспірант кафедри педагогіки, науковий керівник – доцент,
к.п.н. Сейко Наталія Андріївна; асистент кафедри соціальної педагогіки і педагогічної
майстерності Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Домашня адреса: 10031, м. Житомир, вул. Крошенська, 49 кв.75;

Дом. тел. (0412) 25 12 18

Контактний телефон: 8 067 390 22 29;

pavnad@ukr.net